

József Attila makói évei

Az elmúlt negyven évben valóságos József Attila-kultusz uralkodott hazánkban, minden szavalóversenyen, ha nem is volt kötelező, illett a költő legalább egy versét elmondani. Unos-untalan idézték, s az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás után sajnálatos módon – talán éppen ennek a túlhangsúlyozásnak a hatására – megfakult az emberek tudatában a József Attila-kép. A szakmabeliek, az irodalomtudósok azonban továbbra is nagyra értékelik a költő munkásságát, számukra nem a napi politika ingadozó mércéje az irányadó. Ma is tagadhatatlan tény, hogy József Attila a munkásság poétája volt, hiszen élete is ehhez a réteghez láncolta. Ugyanakkor a betlehemi királyokról is írt verset, amit viszont agyonhallgattak. Kevesen tudják, de léteznek olyan József Attila-költemények, amelyeket a mai napig sem publikáltak, mert túl magyarnak, talán kissé nacionalistának tartották. Ma már jóval árnyaltabb József Attila-kép alakult ki a köztudatban, s a XX. század kétségtelenül egyik legjelentősebb költője az őt megillető helyre került a magyar irodalmi panteonban. Dr. Tóth Ferenc nyugalmazott makói múzeumigazgatóval, irodalomtörténésszel, a Maros-parti város egyik utolsó reneszánsz szellemiségű kutatójával beszélgettünk Attila makói éveiről, irodalmi hatásokról, amelyek döntően befolyásolták a költő pályájának későbbi alakulását.

Maros menti Konstantinápoly

Dr. Tóth Ferenc még bízik az újabb kutatások sikerében

zöttük. Noha kilógott a sorból, mégis sok jó barátra tett szert. Említsük meg *Balog Józsefet* (Jámborné Balog Tünde édesapját), aki kegyes cimborája volt, s Attila néha hónapokon keresztül náluk szállt meg.

– **A tanárok hogyan viszonyultak az újonchoz?**

– *Eperjesi Kálmán* volt az osztályfőnöke. Hogy milyen derék pedagógus volt, az az Attiláról írt jellemzésből (akkor kötelező volt) is látszik: „*Tehetséges, kötelességtudó, bátor fellépésű, a versíráshoz nagy hajlama van*”. Másik két tanárával, *Tetta-manti Bélával* és *Galamb Ödönnel* is szoros kapcsolatba került, ez utóbbi könyvet is írt az egykori tanítványról. Attila a hatodik osztályban jeles tanuló volt. Ezt követően elhatározta, hogy a hetediket és a nyolcadikat összevonva, egy év alatt végzi el. Nem volt ideje felkészülni, ezért inkább Pesten próbálkozott a Werbőczy Gimnáziumban, ahol *Pintér Jenő* neves irodalomtudós előtt vizsgázott. *Kemény Zsigmond* regényeiből felelt, de mivel a próza nemigen vonzotta, gyengén szerepelt. Mentő kérdésként Arany balladáit kapta. Amikor a Tengeri hantást kellett megneveznie, Attila kukoricafosztásról beszélt, hiszen Makón ezt így mondták. Végül mégis sikerült levizsgáznia.

– **Kik voltak Attila istá-**

polói, kik karolták fel s egyengették útját?

– Az öreg barátok közül is elsősorban *Espersit János*, akinél majd' fél évig lakott is. Úgy került hozzá, hogy öngyilkossági kísérlet miatt (hatvan aszpirint vett be) Attilának el kellett hagyania az internátust. János bácsi megkérdezte tőle, hová szándékozik költözni, mire a fiatalember gondolkodás nélkül rávágt: „Ide, János bácsihoz, megleszek az első épületben”. Így is történt, Attila napközben az *Espersit-ház* dolgozószobájában olvasott, verseket skandált, sokszor éjfélig, hajnalig, majd levonult a vendégszobába.

– **Mikor történt az öngyilkossági kísérlet, s mi váltotta ki?**

– Hatodik végén, a jeles bizonyítvány után. Nem lehet tudni az okot, csak feltételezzük, hogy szerelmi csatlódás. *Gebe Mártának*, az internátus igazgatójának lányába volt szerelmes, de ő nem viszonzta érzelmeit. Attila érzékeny volt, hajlamos a végletes cselekedetekre, s a legkisebb sérelem miatt is „felkapta a vizet”. *Espersit Mária*, *Caca* mesélte, hogy egyszer megjegyzést tettek Attila frizurájára, és megkérdezték, miért nem megy el a fodrászhoz. A sértett ifjú lerohant szobájába, s mire a lányok beérték, már lelöcsolta fejét petróleummal, s kezében volt a

gyufa. Visszatérve az öreg barátokra, meg kell említeni *Kesztnér Zoltánt*, a villanytelep igazgatóját, aki szellemes, okos, rendkívül olvasott, bohém ember volt; az utcán is könyvet olvasva közlekedett. Attilának nagyon tetszett ez az életstílus, és sok időt töltött Kesztnéréknél. A nagy öregek rendszeresen találkoztak a Koronában, számukra lét-szükséglet volt, hogy ott újságok, könyvek között megvitassák, megbeszéljék a világ dolgait. Attila rengeteget tanult tőlük, ezt bizonyítja a költő Kesztnérhez írt egyik dedikációja is: „Kesztnér Zoltán bátyámnak, minden világosságok gyűjtőjének”.

– **A makói múzsról, szerelméről mit tudunk?**

– A már említett *Gebe Márta* volt az első, akinek rendszeresen küldte hozzá intézett verseit, amelyeket vagy az ajtó alatt csúsztatott be vagy a Gebe-fiúk által juttatott el kiválasztottjának. Mély vonzalmat érzett a lány iránt, de ő nem viszonzta szerelmét. *Espersit János* lánya, *Caca* volt a második. Őt János bácsi így mutatta be Attilának: „*Be-mutatom a kislányom. Neked pedig a jövőndé Petőfi Sándorát*”. Az ismerkedés után az apa magukra hagyta a fiatalokat.

– *Üljön le!* – szólt parancsolóan Attila, majd papírt vett elő. A lány azt gondolta, portré készül, s igencsak

Espersit Caca idős korában is büszkén mutatta a költő hozzá intézett versét

meglepődött, amikor a fiatalember a *Leányszépség* dicsérete című verset nyújtotta át, Cacának ajánlva.

– Jól tegye ezt el, erre még egyszer büszke lesz az életben – hangsúlyozta nyomtatékkal Attila.

Caca nem vette komolyan a fiatalember közeledését, idősebb is volt nálánál, más érdeklődése volt, viszont idős korában nagyon büszkén mutatta a neki dedikált verset. A Síp utcában a nagyszüleinél lakó csinos Erdei Kató sem hagyta közömbösen a lánglelkű ifjút. Neki a kerítésen át dobálta a papírgalacsinokra írt verseket. Kató néni később elmesélte, hogy egy kalapra való vers gyűlt így össze, de aztán egy komoly udvarló jelentkezett, akinek az volt a kívánsága: égesse el a költeményeket. Kató néninek remek emlékezete volt, egy verset fejből el tudott mondani, amit később Szabolcsi Miklós lejegyzett, s korai zsengeként közzé is tett egy József Attila-kötetben. A vers így valahogy ért véget: ha Kató nem viszonzozza szerelmét, akkor a költő nagy patáliát csap, s öngyilkos lesz. Attilának volt még egy szerelme, barátjának, *Saitos Gyula* újságírónak az élettársa, *Saitos Valéria*. A Ria-versek árulkodnak az asszony iránti vonzalmáról. Egyikben ezt írja: „Egy hangvilla két ága vagyunk”. Ennél szebben kifejezni két ember kapcsolatát nemigen lehetett. A múzsaik közül talán Ria viszonzta legjobban a költő közeledését, bár tudjuk azt is, hogy élettársként jóval kevesebbet engedhetett meg magának, mint egy feleség.

– **Megkérném, szóljon, a Makón született versekről is.**

– Attila 1920-ban írja nővérének, Jolánnak, hogy káracsnyra csakis *Ady*-verseket küldjön. Számára Juhász Gyula és *Ady* jelentette a magyar költészet csúcsát. 1922 novemberében ezt írja gyámjának, Makai Ödönnel: „A Parnasszusra is elindultam.” Ekkor már szegedi és makói lapok is közlik verseit, kritikáit. A fogadtatás nagyon jó. A nagy költői indulás 1922 karácsonyán történt. Szegeden megjelent első verseskötete, a *Szépség koldúsa*. *Espersiték* előfizetési ívetek nyomtattak és előjegyzésben elfogyott a kötet. Azt is tudjuk, hogy ez a könyv nagyobb példányszámban jelent meg, mint a későbbi Jó-

zsef Attila-kötetek. Az előszót a mester, Juhász Gyula írta: „Emberek, magyarok, íme a költő, aki elindult magasságba és mélybe, József Attila, szeressétek és fogjátok pártját neki.” Gyönyörű indulás volt, s noha vannak zsengek, a későbbi József Attila teljes gondolatvilága benne van. A makói időszakban két klasszikus értékű vers keletkezett. Ezek a város irodalomtörténetének legmaradandóbb emlékei. Az egyik a *Megfáradt ember* című. A költeményről *Stoll Béla* kritikus és filológus megállapította, hogy a legtöbbször jelent meg a költő életében, és Attila későbbi köteteibe is felvette. Szabolcsi Miklós szerint is ez a vers korszakot zár és egy újat nyit. Attila befejezi tanulmányait és elhatározza, Szegeden folytatja az iskolát. El kell hagyania Makót, s ekkor írja az *Elköszónő szelíd szavak* című költeményét, amelyben búcsút vesz öreg barátjaitól, szerelmeitől, iskolájától, mindattól, ami a városhoz kötötte.

– **Léteznek-e mégis feler foltok, a makói évekre vonatkozó feltáratlan adatok, versek?**

– Az irodalomtörténeti kutatás alaposan körbejárta ezt a témát, hiszen az elmúlt évtizedekben József Attila ünnepelt költő volt, ezért pályája a kutatás homoktérjében állt. Rendkívül alapos tanulmányok készültek a makói évekről, *Szabolcsi Miklós* 350 oldalt szentelt e korszaknak, *Péter László*, *Saitos Gyula* és még sokan mások monográfiákat írtak az induló költőről. Ennek ellenére továbbra is bízunk kell abban, hogy kerülnek még elő értékes relikviák. Amikor már senki sem hitte, hogy napvilágot láthat A legutolsó harcos című kötet, tíz év igen erőteljes diplomatikus küzdelem eredményeként mégis sikerült felkutatni és megjelentetni e kéziratgyűjtemény 69 versét. Legújabb információink, hogy Attila egy másik versesfüzete is megvan, a mostani tulajdonos inkognitóban akarja tartani az ügyet, de bízunk benne, hogy ez a kötet is hamarosan az olvasók asztalára kerül. Az említett költemények java része benne van a kritikai kiadásban, de én mégis reménykedem, hogy a makói évek rejtegetnek még kincseket, meglepetéseket.

Turi Tibor

Gebe Márta miatt vett be a költő hatvan aszpirint

Saitos Valéria, a Ria volt az egyetlen, aki viszonzta is Attila közeledését